

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т.Г. ШЕВЧЕНКА**

КОРНЕЛЮК БОГДАН ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 821.111:82-2(043.3)

**ХУДОЖНІЙ СВІТ ІСТОРИЧНОЇ ХРОНІКИ «РІЧАРД ШІ»
ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА ТА ЇЇ ІНТЕРМЕДІАЛЬНІ ПРОЕКЦІЇ
В СВІТЛІ ТЕОРІЇ ІНТЕНЦІОНАЛЬНОСТІ**

10.01.04 – література зарубіжних країн

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі англійської філології та зарубіжної літератури Інституту іноземної філології Класичного приватного університету Міністерства освіти і науки України, м. Запоріжжя.

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор

ТОРКУТ Наталія Миколаївна,

Інституту іноземної філології Класичного приватного університету, м. Запоріжжя, завідувач кафедри англійської філології та зарубіжної літератури.

Офіційні опоненти: – доктор філологічних наук, доцент

БАНДРОВСЬКА Ольга Трохимівна,

Львівський національний університет імені Івана Франка, професор кафедри світової літератури;

– кандидат філологічних наук, доцент

КРИНИЦЬКА Наталія Ігорівна,

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, завідувач кафедри романо-германської філології.

Захист відбудеться “ ____ ” жовтня 2016 р. о _____ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.178.01 в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4).

Автореферат розісланий " ____ " вересня 2016 року.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Г.М. НОГА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

П'єса В. Шекспіра «Річард III», художній універсум якої наділений високою епістемологічно-сисловою валентністю, вважається одним із найоригінальніших зразків жанру драматичної історичної хроніки. Її унікальність зумовлена діалогічною взаємодією суб'єктивно-авторського і фактографічного начал з прагматично-ідеологічними спонуками митця, який долучився до творення потужного національного метанаративу – тюдорівського міфу.

Завдяки здатності англійського генія виводити локально-прецедентальне на рівень антропологічно-універсального та ускладненій конфігурації ключових проблемних вузлів цей твір стимулює появу все нових і нових інтерпретацій, перетлумачень, різнотипних художніх проєкцій. Дослідження поетичного універсуму шекспірівського «Річарда III» та його інтермедіальних похідних, створених театральними режисерами й кіномитцями, крізь призму теорії інтенціональності відкриває перспективу осягнення смислової поліфонії цієї історичної хроніки та її здатності резонувати з найрізноманітнішими соціокультурними контекстами та екзистенційними колізіями.

Актуальність обраної теми детермінована низкою чинників соціокультурного, історико-літературного та теоретико-методологічного характеру. У наші дні, коли у світі спостерігається загрозлива тенденція ревіталізації диктаторських режимів, п'єса В. Шекспіра «Річард III», що здавна сприймається як своєрідна пояснювальна матриця внутрішньо-психологічної мотивації розвитку масштабних суспільно-політичних колізій, допомагає краще усвідомити смисли і виклики сьогодення, а також глибше осягнути сутність і форми тиранії. Інтенціональний аналіз історичної хроніки, написаної Великим Бардом понад 400 років тому, дозволяє окреслити кореляцію позачасових психологічних модусів «тиранія», «військова агресія», «соціальна апатія», а це, в свою чергу, відкриває перспективи запобігання тим небезпечним аксіологічним трансформаціям, які відбуваються у суспільстві в цілому та у свідомості окремої людини в період довготривалої війни.

Крім того, виявлення іміджетворчого потенціалу шекспірівських стратегій, за якими вибудовується художній образ протагоніста, не лише допомагає зрозуміти текстові механізми конструювання конкретного політичного метанаративу, але й має певну епістемологічну цінність, що зростає в умовах, коли активно творяться нові політичні міфи.

Шекспірознавчий дискурс початку XXI століття демонструє підвищений інтерес до вивчення інтермедіальних проєкцій творів Великого Барда та інспірованого ним міжсеміотичного діалогу, а також до поетологічного текстового аналізу, націленого на розкодування тих імпліцитних смислів, які мають універсальний характер і, водночас, здатні відповідати на екзистенційні запити індивіда в конкретних гостродраматичних ситуаціях. Це, в свою чергу,

ставить на часі розробку комплексного методологічного підходу, який, поєднуючи досвід феноменології, герменевтики та рецептивної естетики, уможливує розкриття антропокративного потенціалу класики. Такий підхід вибудовується в річищі теорії інтенціональності, літературознавча продуктивність якої реалізується через нові «прочитання» відомих текстів з урахуванням духовних потреб та мистецьких пошуків так званого проактивного реципієнта.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами.

Дисертація виконана на базі Українського міжуніверситетського науково-дослідницького шекспірівського центру, що функціонує при кафедрі англійської філології та зарубіжної літератури Інституту іноземної філології Класичного приватного університету, згідно з плановою науковою темою «Шекспір і його сучасники: поетологічний, аксіологічний і рецептивний аспекти вивчення» (затверджена вченою радою Класичного приватного університету, номер державної реєстрації 0110U006236). Тема дослідження затверджена на засіданні бюро координаційної ради при інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» (протокол № 1 від 20 березня 2014 р.).

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей конструювання художнього світу історичної хроніки В. Шекспіра «Річард III» різними суб'єктами інтенціональності, а також в осягненні природи проактивної рецепції твору, яка зумовлює множинність його похідних креативних проєкцій (сценічних та кінематографічних версій).

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання наступних **завдань**:

- створити цілісну панораму наукової рецепції «Річарда III» В. Шекспіра та виявити дослідницькі лакуни, які потребують подальшого аналізу;
- спираючись на теоретичні напрацювання у галузі літературознавчої феноменології, окреслити характер інтенціональності автора, персонажа, читача, проактивного реципієнта;
- висвітлити специфіку і перспективи застосування теорії інтенціональності для дослідження художнього світу драматичного твору;
- розробити алгоритм використання інтенціонального підходу при вивченні аксіологічної семантики драматичної історичної хроніки;
- в процесі аналізу внутрішнього світу Шекспірового твору з'ясувати характер інтенційності протагоніста;
- зіставивши текст драматичної хроніки Великого Барда з її сюжетними першоджерелами, визначити специфіку і смислогенеруючий потенціал авторських образно-сюжетних нововведень;
- виявити особливості репрезентації персонажів, топосів і мотивів шекспірівського «Річарда III» у театральних креативних проєкціях;

- проаналізувати основні стратегії трансмутаційного перекладу Шекспірової хроніки мовою кіно та його кореляцію з аксіологічними запитами й ідеологічними викликами певного соціуму.

Об'єктом дослідження є п'єса В. Шекспіра «Річард III», її сюжетні першоджерела (історичні хроніки Е. Голла, Р. Голіншеда, Т. Мора), а також її театральні та кінематографічні інтерпретації.

Предметом безпосереднього аналізу постають особливості інтенціонального конструювання фікціонального світу історичної хроніки В. Шекспіра «Річард III» та специфіка похідних художніх світів її інтермедіальних проєкцій.

Методологія дослідження вибудовується на засадах полікритики, що визнає продуктивність принципу плюралізму наукових підходів. Використання дослідницького інструментарію літературознавчої феноменології (Ж.-П. Сартр, Р. Інгарден, Н. Голланд, Г. Ліхтенстайн та М. Шварц, М. Мерло-Понті, В. Маринчак, Ю. Черняк) уможлиблює розкриття неексплікованих аксіологічних смислів, що проявляються у ціннісному ставленні автора та персонажів до елементів внутрішнього світу твору. Застосування в процесі інтерпретації тексту стратегії «close reading» у поєднанні з інтенціональним підходом дозволяє краще зрозуміти природу високої епістемологічно-сміслової валентності хроніки «Річард III». Саме ця поетикальна особливість твору стимулює появу все нових і нових креативних прочитань, аналіз яких у дисертації здійснюється на засадах теорії міжсеміотичного перекладу (Р. Якобсон), рецептивної естетики (Р. Інгарден, В. Ізер, У. Еко) та герменевтики (Ф. Шлеєрмахер). Таке поєднання текстологічних, філософських та компаративістичних аналітичних стратегій створює належне епістемологічне підґрунтя для осягнення механізмів творення ймовірних художніх світів, що з'являються в інших видах мистецтва внаслідок творчого діалогу з класичним текстом, а також для виявлення тих точок граничної напруги соціального організму, які задавали вектори творчих пошуків митців. Це, у свою чергу, демонструє можливості культури в цілому, і мистецтва слова зокрема, долучатися до розв'язання драматичних конфліктів людського суспільства шляхом актуалізації екзистенційного досвіду, явленого у геніальних творах світової літератури.

Наукова новизна роботи зумовлена як обраними в ній об'єктом і ракурсом дослідження, так і розробленою методикою аналізу художніх світів мистецьких творів крізь призму теорії інтенціональності. Поетичний універсум Шекспірового «Річарда III» вперше розглядається як продукт інтенціонального синтезу. До наукового обігу вітчизняного шекспірознавства вводиться великий масив інформації, пов'язаної з театральними постановками та кіноінтерпретаціями згаданого твору. Апробація запропонованої методики на матеріалі драматичної історичної хроніки В. Шекспіра «Річард III» та її інтермедіальних проєкцій дозволила виявити рівні й механізми втілення рецептивного потенціалу п'єси та продемонструвати її здатність породжувати полярні

сенси в залежності від характеру інтенційного горизонту інтерпретуючого суб'єкта, а також відповідного культурно-філософського фону.

У роботі обґрунтовано необхідність введення в літературознавчий обіг поняття «інтенціональність проактивного реципієнта», під якою пропонується розуміти специфічний індивідуально-зумовлений тип інтенціонального конструювання, результатом якого є поява похідної креативної проєкції – театральної вистави чи екранізації. Крім того, в дисертації здійснено семантичну диференціацію понять «інтенціональність»/«інтенційність», «внутрішній світ твору»/«художній світ твору», які протягом довгого часу вважалися термінологічними синонімами.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання дослідницьких спостережень та висновків дисертації при підготовці лекційних курсів і семінарів з історії зарубіжної літератури та літературознавчої компаративістики, а також при розробці спецкурсів, присвячених творчості В. Шекспіра та вивченню інтермедіального діалогу і міжсеміотичного перекладу. Крім того, це дослідження може бути цікавим для театральних режисерів, кіномитців і перекладачів.

Теоретична значимість роботи полягає у концептуалізації понять «герменевтичні інтенції тексту», «рецептивно-феноменологічні інтенції тексту», «інтенціональність проактивного реципієнта», у систематизації досвіду вивчення внутрішнього та художнього світів літературного твору, у розробці та імплементації дослідницької методики, яка дозволила визначити принципи конструювання внутрішнього світу літературного твору та описати стратегії породження рецептивних феноменів на основі сприйняття художнього тексту.

Апробація результатів дисертації. Основні положення роботи було представлено на восьми міжнародних конференціях: «Нове у філології сучасного світу» (Львів, 2012), «Іноземна філологія у XXI столітті» (Запоріжжя, 2013), «Пріоритети сучасної філології: теорія і практика» (Полтава, 2013, 2016), «Шекспірівський код у глобальному культурному просторі: між покликом і викликом» (Запоріжжя, 2014), «Everyman's Shakespeare» (Крайова, Румунія, 2014), «Наука і вища освіта» (Запоріжжя, 2014, 2015), а також на двох всеукраїнських конференціях: «Класика та сучасність: дискурс діалогу» XIV Шрейдерівські читання (Дніпропетровськ, 2016), «Література в контексті культури» (Дніпропетровськ, 2016).

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, який нараховує 251 позицію. Загальний обсяг дисертації становить 221 сторінку, із них 199 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **ВСТУПІ** обґрунтовано актуальність і наукову новизну обраної теми, визначено мету, завдання й аналітичні стратегії дослідження, окреслено предмет і об'єкт літературознавчого пошуку, наведено відомості щодо апробації основних положень роботи.

У **ПЕРШОМУ РОЗДІЛІ «ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ»** систематизовано досвід вивчення «Річарда III» В. Шекспіра, структуровано понятійно-термінологічний апарат роботи і обґрунтовано продуктивність розгляду художнього світу драматичного твору та його театральних і кіноінтерпретацій у світлі теорії інтенціональності.

У **підрозділі 1.1 «“Річард III” В. Шекспіра у фокусі дослідницької аналітики»** представлено аналітичний огляд породженого цією хронікою наукового дискурсу, виявлено сфери пріоритетної уваги шекспірознавців та маловивчені аспекти.

У вітчизняному літературознавстві шекспірівський «Річард III» ще не отримав належного аналітичного осмислення. Йому присвячені лише поодинокі наукові розвідки Д. Затонського, Д. Наливайка, Н. Торкут, Л. Закалюжного та ін. Натомість у зарубіжному шекспірознавстві ця хроніка, поряд з «Річардом II» та «Генріхом IV», тривалий час залишається об'єктом пильної уваги. В дослідницькому полі, сформованому студіюванням «Річарда III», можна виокремити декілька пріоритетних сфер. Першою є сфера текстологічних студій (Р. Бабкок, Ф. Бауерс, Е. Вокер, Дж. Волтон, Г. Вотс, В.Дж. Гріффін, М.П. Джексон, Дж. Джовет, Е. Кернкрос, С. Урковіц), де здійснюється детальний аналіз канонічного тексту хроніки, вивчаються текстуальні особливості різних Кварто та Фоліо, а також розробляються наукові коментарі до нових перевидань.

Другою сферою є вивчення першоджерел п'єси (Е. Бег, В.Дж. Босвелл-Стоуна, Д. Брустера, Е. Голлетт, Е. Фокс, П. Мілворда). Порівняння тексту Шекспірового «Річарда III» із його першоджерелами (хроніками Е. Голла та Р. Голіншеда, «Історією Річарда III» Т. Мора) дозволило виявити сюжетні та характерологічні інновації ренесансного драматурга. Останнім часом усе більше уваги приділяється другорядним джерелам цієї хроніки В. Шекспіра – тобто тим, із яких елизаветинський літератор запозичив лише окремі текстові пасажі (трагедії Сенеки, драматургія К. Марло, «Королева фей» Е. Спенсера, «Іспанська трагедія» Т. Кіда, збірка «Дзеркало для правителів»).

Доволі розлогим є перелік праць, присвячених вивченню окремих аспектів поетики Шекспірового твору на тлі тогочасних ідеологічних, історіософських та естетичних конвенцій. Так, Г. Грейді, Дж. Роу, Т. Спікерман, Ю. Шведов, М. Барг, В. Комарова аналізують полеміку Барда з макіавеллізмом, Дж.Ф. Денбі, Л. Пінський, І.М. Тілльярд зосереджують увагу на

особливостях репрезентації в хроніці усталених уявлень про кореляцію тілесності і внутрішнього світу людини, а О. Анікст, К. Блекні, Т. Куллман, О. Смирнов, А. Степковська, Ю. Шведов детально досліджують «проблемні сцени» та стилістичні особливості цього Шекспірового твору. Нерідко в поле зору науковців потрапляють релігійні імплікації у шекспірівській хроніці (Д. Бевінгтон, Е. Гаммонд, М. Гант, Дж. Карналл, М. Крігер, І. Рібнер, Г.М. Річмонд, Р. Таргоф), її театральні постановки (В.А. Ріглер, Л. Вінтерсдорф, Е. Гаммонд) та екранізації (Г. Краудус, Г. Р. Коурсен, Дж. Лоелін).

На маргінесі наукового пошуку все ще залишається жанрологічний аспект, розгляд якого дозволяє глибше зрозуміти характер взаємодії епічного, ліричного та драматичного начал у структурі цієї п'єси Великого Барда. Маловивченим, на жаль, є і породжуваний нею загальнокультурний резонанс.

Представлений у підрозділі аналітичний огляд засвідчив доцільність і перспективність дослідження предметно-сислового універсуму історичної хроніки В. Шекспіра «Річард III» з урахуванням інтенційної природи конструювання тих аксіологічно маркованих концептів і ключових елементів її художнього світу, які протягом кількох століть інспірують інтенсивну художню та інтелектуальну рецепцію цього твору.

У підрозділі 1.2 «Теорія інтенціональності і літературознавство: специфіка діалогу та його аналітична продуктивність» узагальнено досвід аналізу художніх творів крізь призму інтенціонального підходу (М. Зубрицька, Р. Інгарден, В. Маринчак). Це дозволило розширити горизонт інтенціональної аналітики за рахунок введення до наукового обігу понять «герменевтичні інтенції» та «рецептивно-феноменологічні інтенції» тексту, а також уточнення терміну «інтенціональність реципієнта» з огляду на характер того інтенціонального синтезу, що відбувається у свідомості автора похідних креативних проєкцій.

Авторська інтенціональність – не статичний феномен і не остаточний результат креативної діяльності, адже авторський інтенціональний синтез реалізується/розкривається в процесі творення художнього тексту. Останній наділений інтенціями двох типів, які безпосереднім чином корелюються з творчим задумом митця. Перший тип – герменевтичні інтенції – актуалізує той об'єм інформації, який об'єктивно присутній у тексті й потребує читацького декодування. Саме завдяки цим інтенціям реалізується своєрідна смислова реконструкція – літератор формує внутрішній світ твору і закріплює його у знаковій формі тексту, читач же, сприймаючи написане автором, відтворює у своїй свідомості каркас внутрішнього світу твору. Націлені на осягнення об'єктивно існуючого у тексті компендіуму смислів, герменевтичні інтенції формують своєрідні рамки рецепції, та унеможливаючи гіперінтерпретацію твору, визначають магістральні напрямки його сприйняття.

Другий тип текстових інтенцій пропонується називати рецептивно-феноменологічним. Він реалізується в тих текстуальних пасажах, які характеризуються схематичністю і комунікативною невизначеністю, а тому потребують творчого домислення і смислового розвитку з боку реципієнта. Рецептивно-феноменологічні інтенції визначають креативний потенціал певного художнього тексту, оскільки саме вони стимулюють той тип прочитання, що долучає читача до співтворчості з митцем в акті продукування художнього світу рецепції.

Дійові особи у творі, подібно до людей у реальному житті, наділені свідомістю, яку вони спрямовують на різноманітні предметно-речові об'єкти чи абстрактні феномени. Тож правомірно вести мову про інтенціональність художніх персонажів. Ця інтенціональність має унікальну властивість – потенційну повторюваність, тобто здатність реактуалізуватися щоразу, коли здійснюється рецепція художнього тексту. Аналіз художніх персонажів як носіїв фікціональної свідомості може стати доволі продуктивною стратегією визначення імпліцитних оціночних суджень щодо внутрішнього світу твору (тобто інших персонажів, предметів, феноменів, феноменологічного автопортрету героя тощо). Характерологічне ядро будь-якого персонажа – його інтенційність – визначає, у свою чергу, перебіг здійснюваного ним інтенціонального синтезу.

Дослідники виокремлюють також інтенціональність реципієнта літературного твору. Характер інтенціональності такого типу визначається інтенціональним горизонтом читача, який має дві складові: апперцептивний компонент, представлений особистим досвідом й інтеріоризованим досвідом культури, та сугестивно-темпоральний компонент, який безпосередньо пов'язаний з психологічним станом читача та ситуативними умовами, в яких здійснюється рецепція. За рахунок злиття інтенційного горизонту тексту та інтенціонального горизонту читача породжується художній світ рецепції як фінальний продукт процесу сприйняття і співтворчості.

Слід наголосити, що серед реципієнтів існує специфічний тип, до якого відносимо тих, хто, сприймаючи художній текст, створює на його основі власний інтелектуально-креативний продукт (театральну постановку, екранізацію тощо). Такий тип реципієнтів пропонується називати проактивним. Структура інтенціонального горизонту проактивного реципієнта дещо відрізняється від інтенціонального горизонту звичайного реципієнта, адже поряд з апперцептивною та сугестивно-темпоральною складовими вона включає ще й телеологічний компонент, що визначає характер майбутнього креативного продукту, який створюється на основі проактивної рецепції.

У підрозділі 1.3 **«Продукти інтенціонального синтезу: внутрішній світ, художній світ, похідна креативна проекція»** розглядаються інтелектуально-креативні феномени, які породжуються під час інтенціонального синтезу.

Внутрішній світ твору є фінальним продуктом авторського інтенціонального конструювання. Він вибудовується в процесі комбінування двох типів феноменологічно-інтенціонального синтезу: світотворчого та смислотворчого. З одного боку, літератор, здійснюючи

відбір предметностей, до яких відносяться матеріальні об'єкти, абстрактні смислові феномени, уявлення і концепти, реалізує світотворчий синтез. З іншого боку, обрані ним об'єкти й феномени певним чином групуються та по-різному репрезентуються у тексті (від побіжної згадки до детального опису), вбудовуються у певний подієво-ситуативний контекст. Такі інтенціональні операції дозволяють здійснювати смисловторчий синтез.

Сприйняття художнього тексту читачем – інтенціональність реципієнта – розгортається одночасно у двох напрямках. По-перше, здійснюється розкодування авторських смислів та ментальне конструювання реципієнтом каркасу внутрішнього світу твору (тобто, реалізуються його герменевтичні інтенції). По-друге, відбувається продуктивно-креативне наповнення конструйованого внутрішнього світу персоналістичними смислами (тобто, реалізуються рецептивно-феноменологічні інтенції) та перетворення внутрішнього світу тексту на художній світ рецепції. Слід зауважити, що останній, на відміну від внутрішнього світу художнього твору, має множинно-варіативний ситуативно-детермінований характер.

Проактивні реципієнти створюють художній світ особливого типу. Він не є завершальним етапом процесу сприйняття, натомість, він, як і внутрішній світ тексту-першоджерела, іманентно наділений рецептивно-феноменологічними інтенціями, а тому потенційно сам може стати об'єктом подальших рецепцій. Фінальний продукт творчих зусиль проактивних реципієнтів у дисертаційній роботі запропоновано називати похідною креативною проекцією.

У ДРУГОМУ РОЗДІЛІ **«ІНТЕНЦІОНАЛЬНІ ВИМІРИ ДРАМАТИЧНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ХРОНІКИ «РІЧАРД ІІІ» В. ШЕКСПІРА»** висвітлюється специфіка та з'ясовується функціональний статус інтенціональності різних суб'єктів (персонажі, автор та різні типи реципієнтів).

Аналіз інтенціональних актів Річарда Глостера, здійснений у **підрозділі 2.1 «Поліідентичність як домінанта інтенціональності протагоніста»**, дозволяє стверджувати, що цей персонаж протягом п'єси постійно змінює свої іпостасі, які у сукупності й формують його ідентичність. На початку твору він ностальгує за часами збройного протистояння Йорків і Ланкастерів, коли мав цілісну ідентичність, виступаючи в іпостасі воїна. Специфічна аксіологічна парадигма воєнного часу дозволяла йому безкарно чинити злодіяння, які до того ж могли бути виправдані високою метою – досягненням перемоги у певній битві та у війні загалом. Саме тоді й формується інтенційне ядро шекспірівського Річарда Глостера, яке визначатиме його подальшу поведінку. Характерними рисами інтенційності цього персонажа є іманентна жорстокість, рішучість, бажання перемагати будь-якою ціною, звитяжність та схильність до стратегічних розрахунків.

У мирні часи Річард, не маючи можливості реалізувати свої цілі у звичній іпостасі воїна, починає пошук нової ідентичності, яка б відповідала тим рисам його інтенційності, що

сформувалися у ситуації затяжної війни. І оскільки згадана інтенційність включає іманентний потяг до насильства, то цілком природно, що він обирає для себе іпостась негідника. Вчинюване зло Річард звично виправдовує великою метою – здобуттям англійського престолу. Аби інтегруватися у придворне життя, він використовує свою природну здатність до перевтілення, при цьому іпостась «Річард-негідник» актуалізується у безпосередній взаємодії з іпостассю «Річард-актор».

Річард-актор змінює цілий ряд масок-амплуа. Його лицедійство має два напрямки. Перший стосується інших персонажів хроніки, а другий – її реципієнтів. Протагоніст талановито і досить переконливо розігрує ролі звабника, слухняного підданого, брата, дядька, сина тощо. Водночас він виголошує відверті авторефлексивні солілоквиї¹, промовляє дотепні репліки вбїк та іронічні пасажі, які через подвійне кодування зрозумілі лише глядачам/читачам. За рахунок цих вербальних стратегій безпосередньої взаємодії із реципієнтами створюється специфічний тип психологічного зв'язку між аудиторією і шекспірівським героєм – глядачі/читачі співчують Річардові, сміються з його жартів, захоплюються харизматичністю, попри відразливе ставлення до його вчинків.

Розширення владних повноважень узурпатора трону відбувається одночасно зі зміцненням опозиційного йому військового руху, очолюваного Річмондом. Збройне розв'язання конфлікту стає неминучим, розпочинається підготовка до вирішальної битви. За такої ситуації Річард-тиран планує реалізувати іпостась «Річарда-воїна», при цьому остання починає конфліктувати з іншими іпостасями протагоніста. У фінальному акті у структурі його особистості спостерігається конфлікт іпостасей воїна та актора: надмірно переймаючись ідеєю збереження престолу, він майже повністю відмовляється від лицедійства. Єдина спроба повернутися до акторського амплуа відбувається під час розмови з Єлизаветою, але й та завершується невдало.

Конфлікт іпостасей поступово виснажує Річарда, згубно впливаючи на його настрій, погіршуючи його пам'ять, перетворюючи його на нервового й неуважного. Криза посилюється і зрештою сягає піку, який у п'єсі знаменує сон протагоніста перед Босвортською битвою. У ньому він бачить своїх жертв, які бажають йому померти від «despair»² – крайньої форми відчаю, що зумовлена неможливістю прощення гріхів. У свідомості персонажа спалахує проблиск совісті, яка вступає у жорстку конфронтацію з іпостассю негідника. Голос сумління на певний час перемагає і Річард вирішує прийняти смерть. Втім, наступна актуалізація іпостасі Річарда-воїна змушує його

¹ Детальніше про солілоквиї див.: Торкут Н.М. Солілоквиї як різновид внутрішнього монологу: термінологічна концептуалізація поняття / Наталія Миколаївна Торкут // Література в контексті культури. Всеукраїнська наукова конференція: матеріали / Наталія Миколаївна Торкут. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – С. 38–39.

² В літературній традиції англійського пізнього Середньовіччя та Ренесансу концепт «despair» незрідка пов'язувався із рішенням вкоротити собі віку: Whitaker F.P. Despair / F.P. Whitaker // A Dictionary of Biblical Tradition in English Literature / [ed. by D.L. Jeffrey]. – Grand Rapids : William B. Eerdmans Publishing Company, 1992. – P. 196–199.

шукати героїчної смерті на полі бою. Це рішення, яке приймалося у стані граничного відчаю, наводить на думку, що персонаж, зрештою, так і не розкався у своїх злочиннях.

Підрозділ 2.2 має назву «**Авторські стратегії інтенціонального творення внутрішнього світу п'єси**».

Авторська інтенція, що спрямовується на посилення амбівалентності в образній семантиці протагоніста, дозволила перетворити його на унікальний фікціонально-історичний конструкт, що має потужний іміджетворчий та евристичний потенціал. Динамічна багатогранність шекспірівського Річарда Глостера робить цей образ надзвичайно привабливим для проактивних реципієнтів (театральних та кінематографічних акторів і режисерів). Сценічний резонанс, який проявився у численних постановках «Річарда III», перетворив образи, символи, текстові пасажі цієї хроніки на впізнавані культурні конструкти та зумовив їх входження до інтелектуально-духовного тезаурусу Західної цивілізації.

Фактуальна стихія інспірує художній вимисел: згадка певної історичної події у першоджерелі змушує Великого Барда навести її причини та мотивації, а також стимулює його фантазію. Так, історичні факти одруження герцога Глостера з Анною Невіл та прибуття принца Йоркського до Лондона драматург робить стартовою точкою розгортання фікційної стихії та створює на їх основі драматично напружені сцени спілкування Річарда з леді Анною і юним принцом, у яких повною мірою розкривається лицедійська обдарованість та похмурий гумор головного персонажа п'єси.

Ще одна авторська інтенція полягає у створенні розмаїтої галереї другорядних персонажів. Хроніка «Річард III» тяжіє до монодрами, адже в її центрі постає образ протагоніста, що вступає у комунікацію з численними героями, які формують фон художнього зображення драматичного полотна. Цей фоновий компонент не лише «цементує» п'єсу, забезпечуючи цілісність її сюжету, але і виконує цілий ряд важливих функцій.

По-перше, фон стає в хроніці полем історичних, політичних та морально-етичних рефлексій. Саме другорядні персонажі коментують/оцінюють діяння Річарда, при цьому їхні вердикти суттєво різняться (бекінгемівська апологетика – нейтральні коментарі Брекенбері – критика з вуст Єлизавети). Крім того, дійові особи фону висловлюють міркування щодо сутності історії, її значення для майбутнього (принц Йорк), законності наслідування престолу (королева Маргарита), моралі верховного державця (король Едвард IV), перспектив правління неповнолітнього короля (розмова городян у сцені II, 3), корупції у державі (монолог писаря у сцені III, 6).

По-друге, кожний персонаж хроніки наділений комплексом унікальних індивідуальних рис. Це, з одного боку, змушує протагоніста вдягати різноманітні маски-амплуа, демонструючи весь

діапазон його акторського обдарування. З іншого боку, індивідуалізація сприяє рецептивній емпатії, а тому смерті персонажів в контексті п'єси набувають ореолу гострої трагічності.

По-третє, залучення персонажів, які не мають шляхетного походження (вбивці Кларенса, троє містян, писар, колективний образ «народу, що мовчить»), відчутно розширює тематично-смысловий горизонт п'єси та дозволяє показати простих людей у ролі актантів історичного процесу.

Шекспірівська інтенціональність до певної міри була детермінована і очікуваннями тогочасних реципієнтів. Жанр драматичної історичної хроніки розглядався не лише як джерело інформації про минувшину, але і як «дзеркало» для сучасності, в яке вона мала вдивлятися, аби не збитися зі шляху у майбутньому. Тож у п'єсі присутні апеляції до соціокультурного контексту елизаветинської доби (імплицитний зв'язок діалогу Глостера і Бекінгема про театр, а також образів Кларенса та Єлизавети з впізнаваними реаліями елизаветинської Англії). Крім того, образ Річарда Глостера тут маркований рисами відомого персонажу мораліте на ім'я Vice (Гріх). Глядачі, які впізнавали цю образну паралель, реалізовували специфічний рецептивний модус: знаючи про схильність Гріха до двозначності, вони старанно вишукували та ідентифікували у словах Річарда подвійне іронічне кодування.

До інтенцій Шекспіра входило також специфічне родо-жанрове змішування. Так, в рамках Річардових солілоквиїв, що не мають відповідників у першоджерелах хроніки, взаємодіють три струмені: епічний (оповідь про події, планування майбутніх злочинів), ліричний (авторефлексивні пасажі, інтимні зізнання) та драматичний (монологічна форма проголошення, спрямованість на глядачів у театральній залі). У п'єсі також присутні різноманітні прояви комічної стихії, як-то іронія, чорний гумор (Річард Глостер), пародія (Річард і Бекінгем у III, 7 – висміювання риторики пуритан у дискусіях елизаветинців щодо театру, Стенлі – пародіювання еффуїстичної манери висловлювання), уїдливо-саркастичний гумор (молодший син Едварда IV), міський вуличний гумор (вбивці Кларенса).

Крім того, у хроніці синтезовано дві провідні елизаветинські тенденції історіософського світосприйняття – гуманістичну та провіденціалістську. З одного боку, перебіг подій тут визначається волею протагоніста, який вдало маніпулює іншими персонажами та фактично виступає сценаристом у всіх авантюрних замислах і кривавих злодіяннях, що реалізуються протягом п'єси. З іншого боку, потужним є вплив провіденціалістського компоненту, що представлений як ірраціонально-містичною стихією (інновації Шекспіра – образ королеви Маргарити, перенесення дії п'єси в оніричний простір), так і Провидінням (тюдорівські міфологеми – Річард III як «бич Божий», посланий на землю, щоб очистити Англію від гріхів братовбивчої війни + богообраність Річмонда як короля-засновника династії Тюдорів).

Підрозділ 2.3 «Конструювання художнього світу «Річарда III»: досвід рецептивного пересотворення» висвітлює смислотворчі тригери, які формуються у внутрішньому світі п'єси. Вони інспірують та спрямовують її рецепцію, стимулюючи креативну діяльність читача/проактивного реципієнта.

В історичній хроніці «Річард III» В. Шекспір залишив ряд смислових лакун, які здатні інспірувати творчу активність реципієнтів. Потенціал таких лакун може актуалізуватися при спробах реципієнта домислити візуальні іміджі персонажів, інтерпретувати їх невербальну поведінку (жести, міміку), «побачити» інтонаційний малюнок реплік та глибше зрозуміти особливості сценографії п'єси. Сучасні театральні та кінематографічні конвенції потребують чіткої сценічної репрезентації місця дії, тому проактивні реципієнти активно підключаються до процесу креативного діалогу з автором першоджерела. Шекспірів текст інспірує сценографічні експерименти. Тож потенційно можуть з'явитися як версії хроніки, де детально відтворено колорит доби, так і спектаклі із позаісторичною сценографією. Відсутність чітких інтер'єрних вказівок відкриває широкі перспективи для використання символічних декорацій.

Ще одне потужне джерело рецептивно-феноменологічних інтенцій у п'єсі – це так звані «проблемні» сцени. На перший погляд, такі епізоди здаються психологічно невмотивованими, що стимулює пошуки їх раціоналістичного потрактування. Адекватна інтерпретація цих сцен потребує від реципієнта особливого підключення до тексту і передбачає виявлення мотивів, якими керуються персонажі, визначення специфіки інтонування реплік дійових осіб, модулювання просторової взаємодії актантів у сцені. До «проблемних» сцен «Річарда III» можна віднести сцену I, 2, в якій Глостер зваблює Анну, та подібну до неї за структурою сцену IV, 4, в якій король Річард домовляється із Єлизаветою про шлюб з племінницею, а також сцену IV, 2, де герцог Бекінгем у момент гніву короля вимагає в нього графство Герефорд.

Великий текстовий обсяг хроніки спонукає проактивних реципієнтів до скорочення твору. Відбір тих епізодів, які елімінуються при постановці чи екранізації, яскраво відображає характер інтенціональності таких реципієнтів.

Заповнюючи смислові лакуни Шекспірової п'єси, реципієнти – передусім ті, яких називаємо проактивними, – отримують можливість не лише глибше зрозуміти твір англійського генія, але і стати його співавторами. Тож, читання та/або інсценування «Річарда III» стимулює прояв індивідуальних рис реципієнтів, сприяє їхньому залученню до процесу інтерпретації, надихає на креативні пошуки.

У ТРЕТЬОМУ РОЗДІЛІ **«ПРОАКТИВНА РЕЦЕПЦІЯ ШЕКСПІРОВОГО «РІЧАРДА III» ЯК ІНТЕНЦІОНАЛЬНИЙ СИНТЕЗ»** розглядаються механізми творення інтермедіальних проєкцій п'єси.

Підрозділ 3.1 «Театральні постановки п'єси як похідні креативні проєкції» містить аналіз тих факторів, що впливають на інтенціональність проактивних реципієнтів і детермінують специфіку сценічних інтерпретацій. Розгляд останніх в аспекті діахронії демонструє визначальну роль естетичних чинників (мистецькі течії й стилі, театральні конвенції і модні віяння) та соціокультурного контексту (ідеологічні запити владних еліт, загрозливі політичні тенденції, формування актуальних метанаративів, спрямованих на творення іміджу політичного лідера, популярні наукові теорії, домінуючі світоглядні уявлення та впізнавані культурні практики).

У добу Просвітництва постановники п'єси здебільшого використовували не текст Шекспіра, а його переробки/адаптації. Творці подібних версій (Дж. Кірел, К. Сіббер та ін.) «переписували» хроніку суголосно запитам епохи (дух раціоцентризму), привносили у драматичний наратив дидактично-повчальні пасажі. При цьому майже повністю нівелювався притаманний оригіналові містично-провіденціалістський струмінь, а мотивація поведінки персонажів упрозорювалася відповідно до задуму проактивного реципієнта.

За часів Романтизму театральна рецепція Річарда III зазнала впливу байронічної естетики: в ньому вбачали стихійного бунтаря, подібного до героїв східних поем. У виконанні британського актора Е. Кіна (1814) зовнішність Глостера набула магнетичної привабливості, а характер – експресивного запалу. Становлення реалізму вплинуло як на сценографію (постановка Ч. Кіна 1854 року вражала масштабними декораціями – реконструкціями історичних локусів), так і на манеру репрезентації образу протагоніста (у виконанні Р. Ірвінга (1877) він поставав стриманим аморальним інтелектуалом).

Інсценізації першої половини ХХ ст. позначені духом експериментаторства, що яскраво втілювався, приміром, в експресіоністсько-символістській постановці Л. Есснера (Німеччина, 1920), конструктивістській виставі Т. Грея (Англія, 1928), а також у спектаклі А. Обі (Франція, 1929), в якому режисер активно використовував елементи орієнталістської естетики. Постановка «Річарда III» (1945), де головну роль блискуче зіграв Л. Олів'є, стала не лише своєрідним візрцевим каноном³, але й потужним інтенсифікатором творчих пошуків. Наступні виконавці ролі Річарда, усвідомлюючи надзвичайну силу створеного британським актором образу, намагалися дещо по-іншому інтерпретувати його. Поляк Я. Вощерович, наприклад, наважився залучити до шекспірівської п'єси елементи буфонади та комедії дель арте (1960), а британський актор К. Пламмер представив Річарда Глостера невротиком (1961).

Прикметною рисою мистецьких пошуків другої половини ХХ ст. стала орієнтація на метатеатральність та інтердискурсивність. Під час деяких постановок на сцені почали з'являтися «коментатори» і навіть додаткові персонажі. Грузинський режисер Р. Стуруа (1978), зокрема, роль

³ Цьому значною мірою сприяла і поява екранної версії «Річарда III» Л. Олів'є (1955), що започаткувала плідну традицію повнометражної звукової кінорічардіани (перші екранізації п'єси були німими).

«коментаторів» відводив Річмондові, який аналізував дії Річарда, та блазню, що передражнював протагоніста. Натомість, у спектаклі британця С. Пілмотта (1995) цю функцію виконували придворні, а сам Річард виступав як блазень. Інший англійський режисер Б. Кайл (1975) вибудував свою інтерактивну виставу на метатеатральній метафорі: пацієнти клініки для душевнохворих ставлять шекспірівську п'єсу, а його співвітчизник Е. Голл – режисер лондонської трупи «Пропеллер» – вивів на сцену цілий хор (2011), учасники якого мали зовнішність, притаманну естетиці фільмів жахів.

Прикметно, що у ХХ ст. до факторів, які впливали на інтенціональність проактивних реципієнтів, долучився науковий дискурс, породжений п'єсою. Так, американські актори Р. Менсфілд (1918) та Дж. Берімор (1920) створили сценічні образи Глостера під впливом есе З. Фрейда, в якому аналізувався «Річард III» В. Шекспіра, а інтенціональність режисерів Дж. Бартона і П. Голла (1963) несе на собі відбиток шекспірознавчих досліджень Я. Котта та І. Тільярда.

Сучасні театральні постановки «Річарда III» тягнуть до деконструкції усталених стереотипів за рахунок актуалізації креативних ресурсів постмодерністської естетики. Показовими у цьому плані є, приміром, крос-гендерна інтерпретація п'єси театром «Глобус» (2003), в якій усі ролі виконують жінки, дві моновистави «Річард III», здійснені російським актором Е. Гаазом (2007) та українською актрисою Л. Данильчук (2007), а також трагіфарсова версія московського театру «Сатирикон» (2008).

Широке поле для театральних експериментів створює темпоральна гнучкість Шекспірової хроніки. Позачасовість конфлікту уможлиблює перенесення дії в різні хронотопи. Так, Р. Ейр (1990) місцем розгортання колізій п'єси обирає фікціональну Британію 1930-х років, а М. Богданов (1988) – Західний світ у 80-ті роки ХХ ст. Доволі часто сюжет «Річарда III» виводиться сучасними режисерами у площину позачасовості (Л. Данильчук, Е. Гааз, Ю. Бутусов та ін.).

У підрозділі 3.2 «Фільм «Річард III» Р. Лонкрейна: інтенціональна специфіка трансмутації літературного твору», проаналізовано досвід міжсеміотичного перекладу Шекспірової хроніки мовою кіно. З-поміж десятка кіно/теле-версій «Річарда III» ця екранізація вирізняється тим, що інтенціональність проактивної рецепції тут демонструє очевидну епістемологічну продуктивність. Ефективне використання можливостей метамови кіно дозволяє режисерові повніше розкрити телеологічний компонент власного інтенціонального горизонту і створити таку креативну проєкцію хроніки «Річард III», яка не лише декодує смислову поліфонію Шекспірового тексту та актуалізує закладені в ньому позачасові ціннісні універсалиї, а й інспірує мисленнєву активність потенційного реципієнта, стимулюючи його до заповнення «точок смислової невизначеності».

Основною стратегією творення художнього універсуму в цьому фільмі є специфічний тип взаємодії темпоральних кодів, який запропоновано називати політемпоральним синтезом. Так, код «Середньовіччя» апелює до фонових знань реципієнта про Річарда III як історичну особу. Код «Ренесанс» має нарративну природу і реалізується за рахунок використання текстів доби Відродження (Шекспірова хроніка «Річард III» та уривок з поеми К. Марло «Пристрасний пастух – своїй коханій») у немодернізованому оригінальному вигляді. Код «Європа 30-х років» має візуальний характер і втілюється через гіпердеталізований предметний антураж (одяг, зброя, авто, урбаністичний простір та ін.). Реалізація коду «сучасність» відбувається на рівні естетики – постмодерністська оптика дозволяє розглядати художній кінообраз Річарда III як знак семіосфери сучасної культури, що іманентно наділений здатністю інспірувати необмежену кількість інтерпретацій.

Міжсеміотична де/реконструкція текстових топосів Шекспірової п'єси здійснюється у фільмі Р. Лонкрейна за рахунок візуалізації смислового потенціалу семантики атрибутів-символів. Текстова концептосфера літературного твору при цьому набуває онтологічної визначеності та антропологічних вимірів. Так, текстовий топос «Річард – пекло» створює візуальний конструкт «Річард – полум'я». Співвіднесення образу протагоніста з концептом вогню на метонімічному рівні передбачає зв'язок із пеклом. Крім того, воно створює низку інших асоціацій, зокрема з пристрасністю, холеричним темпераментом, запальною вдачею, війною, смертю.

Текстовий топос «Річард – кров» породжує візуальний концепт «Річард – червоний колір». Завдяки колоративному компоненту відбувається розширення семантики вихідного топосу, адже сугестивний потенціал червоного кольору не лише передбачає асоціацію з кров'ю, але і реактуалізує у свідомості сучасного реципієнта символіку тоталітарних держав Європи – нацистської Німеччини та Радянського Союзу. Крім того, цей колір викликає асоціації із символікою римської міфології, де він пов'язувався з богом війни Марсом. Така паралель, вочевидь, є результатом реалізації герменевтичної інтенції: у тексті хроніки Річард ставиться до війни як до персоніфікованого божества чоловічого роду, при цьому амплуа «Річард-воїн» є для нього есенціальним модусом буття, а не черговою маскою. У фільмі Р. Лонкрейна війна в найширшому сенсі – це єдина стихія, куди Річард вписується органічно і де він здатний відчувати всю повноту життя.

У **ВИСНОВКАХ** запропоновано стислий виклад результатів дослідження та окреслено перспективи використання теорії інтенціональності при вивченні антропокреативного потенціалу класики та її резонансу в найрізноманітніших соціокультурних, естетичних та ідеологічних контекстах.

П'єса «Річард III» посідає особливе місце серед драматичних історичних хронік Шекспіра. Написана на злобу дня, вона стала наріжним каменем тюдорівського міфу і тривалий час

продовжує формувати історичну репутацію Річарда Глостера як аморального політика та жорстокого тирана. Цей шекспірівський образ, наділений дивовижною художньою переконливістю, має позачасове антропологічне звучання: Річард III постає у творі універсальним уособленням різних масок-амплуа (воїн, спокусник, негідник/вбивця, узурпатор влади, підступний інтриган). Водночас, завдяки майстерності драматурга психологічний портрет героя набуває певної ціннісної амбівалентності, і це надає образу особливої здатності породжувати полярні смисли та робить його надзвичайно привабливим об'єктом інтерпретацій. Тож не дивно, що за багаторічну історію сценічної річардіани протагоніст шекспірівської хроніки асоціювався не тільки з тиранами (Олівер Кромвель, Гітлер, Муссоліні, Сталін) чи політичними стратегами (Макіавеллі, Наполеон, Геббельс), але і з жертвою, що викликає співчуття (постановка Е. Гааза), та з тонким маніпулятором людськими вадами, який вражає природною харизматичністю і гостротою інтелекту.

Аналітичний дискурс навколо шекспірівського «Річарда III» сфокусований на вивченні текстуальних особливостей різних прижиттєвих видань хроніки та її історичних і літературних першоджерел, на виявленні кореляції поетики твору з ідеологічними, історіософськими та естетичними конвенціями Ренесансу, а також на висвітленні специфіки театральної репрезентації «проблемних сцен», релігійних імплікацій та художніх образів цього драматичного твору. Окремий сегмент дослідницького поля сформований вивченням театральних постановок і екранізацій Шекспірового «Річарда III». Натомість епістемологічно-сміслова валентність твору, що зумовлює надзвичайно широкий інтерпретаційний діапазон, тривалий час залишалася на маргінесі інтересу шекспірознавців. Розроблений у річищі феноменології інтенціональний підхід дозволив глибше осягнути ті універсальні ціннісні смисли, які, по суті, й формують потужний рецептивний потенціал хроніки, а також виявити й проаналізувати антропологічний характер та естетичну специфіку багатовимірної семантики образу протагоніста.

Апробований у дисертації дослідницький алгоритм передбачав виокремлення трьох типів інтенціональності (автора, персонажа і реципієнта), які корелюються з певним художнім конструктом. Продуктом реалізації авторської інтенціональності та інтенціональності персонажа постає *внутрішній світ твору*, що втілює герменевтичні інтенції (смисли, вкладені автором) та містить інтенції рецептивно-феноменологічні (сміслові лакуни, що інспірують читацьку креативність). Останні актуалізуються сприймаючим суб'єктом (читач тексту, глядач вистави, перекладач, режисер, актор та ін.) у процесі конструювання *художнього світу реценції*. Інтенціональність при цьому постає як феномен динамічний, тоді як інтенційність – явище, зафіксоване у тексті. Вона включає предметно-подієвий каркас, на якому вибудовується внутрішній світ твору, експліковані та імпліцитні смисли, що формують його ідейно-аксіологічний тезаурус, характерологічне ядро персонажа тощо.

Інтенціональність реципієнта має індивідуально-суб'єктивний характер, тож художній світ рецепції завжди є неповторним феноменом, що несе відбиток особистих рис персоні-інтерпретатора, його життєвого досвіду, а також залежить від умов, за яких відбувається сприйняття твору. Реципієнти, яких пропонується іменувати проактивними, створюють в процесі інтенціонального синтезу похідний креативний продукт (театральну постановку чи екранізацію).

З'ясовано, що ідейно-аксіологічний тезаурус, який складає основу внутрішнього світу хроніки «Річард III», має позачасовий характер. При цьому, інтенційність автора спрямовується насамперед на творення політичного метанаративу (перемога Річмонда – засновника династії Тюдорів – над узурпатором трону і тираном Річардом III як запорука майбутнього процвітання Англії), а інтенціональність – на художню репрезентацію тих феноменів, що мають антропологічну природу. У фокус розмислів персонажів частіше потрапляють не матеріальні об'єкти, а різноманітні події, явища та цінності. Дійові особи говорять про свої почуття і побоювання, коментують чужі вчинки (здебільшого, криваві злочинства Глостера), дискутують з питань філософсько-історичного характеру (про істинність історичного знання, природу королівської влади, моральність монарха тощо). Завдяки цьому топіка «Річарда III» – твору, що заснований на історичному сюжеті, – і в наші дні не втрачає здатності бути пояснювальною матрицею політичних перипетій та екзистенціальних колізій, стимулюючи креативні пошуки режисерів і акторів.

Історія театральних інтерпретацій Шекспірової хроніки засвідчує, що інтенціональність проактивних реципієнтів, як правило, спрямовується на актуалізацію саме тих граней поліідентичності протагоніста, які корелюються з інтелектуально-духовними потребами певного соціуму та суголосні запитам і естетичним конвенціям часу. Як наслідок маємо цілу галерею сценічних портретів: Річард-трибун Д. Герріка, Річард-титан Е. Кіна, Річард-інтелектуал Дж. Берімора, експресіоністський Річард Ф. Корнера, божевільний Глостер І. Річардсона, король-блазень Д. Тротона та ін.

Аналіз екранізації шекспірівського «Річарда III», створеної Р. Лонкрейном, показав, що у хронотопі цієї похідної креативної проекції відбувається політемпоральний синтез – специфічна взаємодія темпоральних кодів (Середньовіччя, Ренесанс, 30-ті роки XX століття, сучасність). Міжсеміотичний переклад літературного твору метамовою кіно яскраво продемонстрував смислову універсальність історичної хроніки Шекспіра, епістемологічна цінність якої зумовлена потужним антропокреативним потенціалом її внутрішнього світу, а естетична привабливість – амбівалентністю художнього образу протагоніста, яка породжується авторською інтенціональністю геніального драматурга.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

Основні публікації:

1. Корнелюк Б. В. Середньовічні моделі історіописання: специфіка взаємодії історії та красного письменства / Б. В. Корнелюк // Держава та регіони: науково-виробничий журнал. Серія: "Гуманітарні науки" / ред. кол.: Н. М. Торкут (гол. ред.) [та ін.]. – Запоріжжя. – 2013.– № 4. – С. 28-32. (0,6 друк. арк.).
2. Корнелюк Б. В. Історична хроніка В. Шекспіра «Річард III»: науковий дискурс, «проблемні зони» та перспективи аналізу / Б. В. Корнелюк // Ренесансні студії / ред. кол.: Н. М. Торкут (гол. ред.) [та ін.]. – Запоріжжя. – 2013. – Вип. 20-21. – С. 251-268. (1,1 друк. арк.).
3. Корнелюк Б. В. Першоджерела історичної хроніки В. Шекспіра «Річард III» у світлі наукових дискусій / Б. В. Корнелюк // Держава та регіони: науково-виробничий журнал. Серія: "Гуманітарні науки" / ред. кол.: Н. М. Торкут (гол. ред.) [та ін.]. – Запоріжжя. – 2014.– № 1-2. – С. 25-28. (0,5 друк. арк.).
4. Корнелюк Б. В. Стратегії творення художнього універсуму в екранізації «Річарда III» Р. Лонкрейна: модернізація чи політемпоральний синтез? / Б. В. Корнелюк // Ренесансні студії / ред. кол.: Н. М. Торкут (гол. ред.) [та ін.]. – Запоріжжя. – 2015. – Вип. 23-24. – С. 230-244. (0,9 друк. арк.).
5. Korneliuk B. Richard III by E. Gaaz: the villain for whom you sympathize / B. Korneliuk // Romanian Shakespeare Journal. – 2015. – Year III, Issue 3. – P. 5-10. (0,7 друк. арк.).

Додаткові публікації:

6. Корнелюк Б. В. «Річард III» В. Шекспіра як об'єкт дослідницького інтересу: здобутки, полеміка, перспективи наукового пошуку / Б. В. Корнелюк // Нове у філології сучасного світу: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 19-20 жовтня 2012 року. – Львів: ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2012. – С. 32-34. (0,2 друк. арк.).
7. Корнелюк Б. В. Ренесансні уявлення про історію: специфіка структурування і вплив на літературний процес / Б. В. Корнелюк // Нова філологія: зб. наук. пр. / Запорізький національний університет. – 2013. – Вип. 58. – С. 97-100. (0,5 друк. арк.).
8. Корнелюк Б. В. Специфіка взаємодії вимислу, домислу та факту в історичній хроніці В. Шекспіра «Річард III» / Б. В. Корнелюк // Матеріали VI Міжнародної студентської науково-практичної конференції «Пріоритети сучасної філології: теорія і практика»: збірник наукових праць. – Полтава: ПП Шевченко Р. В., 2013. – С. 83-86. (0,5 друк. арк.).

9. Корнелюк Б. В. *Urbi et orbi*: 9-й Міжнародний шекспірівський театральний фестиваль у м. Крайова / Б. В. Корнелюк // *Ренесансні студії* / ред. кол.: Н. М. Торкут (гол. ред.) [та ін.]. – Запоріжжя. – 2015. – Вип. 23-24. – С. 297-305. (0,6 друк. арк.). (у співавторстві з Д. А. Москвітіною)
10. Корнелюк Б. В. «Річард III» В. Шекспіра в постановці Ю. Бутусова: *contraria sunt complementa* / Б. В. Корнелюк // *Наука і вища освіта. Тези доповідей XXIII Міжнародної наукової конференції студентів та молодих учених. м. Запоріжжя, 23 квітня 2015 року* / Класичний приватний університет. – Запоріжжя: КПУ, 2015. – С. 409-410. (0,1 друк. арк.).
11. Корнелюк Б. В. Внутрішній світ драматичного твору: термінологічна концептуалізація в світлі теорії інтенціональності / Б. В. Корнелюк // *Класика та сучасність: дискурс діалогу. Міжвузівська наукова конференція (XIII Шрейдерівські читання): Матеріали* / упор. Т. С. Пічугіна. – Дніпропетровськ: Тріменс ЛТД, 2016. – С. 36-38. (0,2 друк. арк.).
12. Корнелюк Б. В. Шекспірівський «Річард III» як десакралізація концепту влади / Б. В. Корнелюк // *Література в контексті культури. Всеукраїнська наукова конференція: Матеріали*. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – С. 19-20. (0,1 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Корнелюк Б. В. Художній світ історичної хроніки «Річард III» Вільяма Шекспіра та її інтермедіальні проєкції в світлі теорії інтенціональності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.04 – література зарубіжних країн. – Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. – Київ, 2016.

Спираючись на досвід інтенціональних студій у сучасній гуманітаристиці, дисертант вводить до наукового обігу категорію «інтенціональність проактивного реципієнта», а також концептуалізує поняття «інтенціональність» та «інтенційність», «внутрішній світ твору» та «художній світ твору», які протягом довгого часу вважалися термінологічними синонімами.

В роботі здійснено комплексний аналіз інтенціональних актів персонажів драматичної історичної хроніки В. Шекспіра «Річард III», а також виокремлені авторські стратегії інтенціонального творення внутрішнього світу цього твору. Аналіз сценічних та кінематографічних похідних креативних проєкцій Шекспірового «Річарда III» засвідчує широкий рецептивний потенціал п'єси.

Ключові слова: В. Шекспір, «Річард III», драматична історична хроніка, інтенціональність, інтенційність, художній світ, внутрішній світ, постановка, екранізація, політемпоральний синтез.

АННОТАЦИЯ

Корнелиук Б. В. Художественный мир исторической хроники «Ричард III» Вильяма Шекспира и её интермедиаальные проекции в свете теории интенциональности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.04 – литература зарубежных стран. – Институт литературы им. Т.Г. Шевченко НАН Украины. – Киев, 2014.

Опираясь на опыт интенциональных студий в современной гуманитаристике, диссертант вводит в научный обиход категорию «интенциональность проактивного реципиента», а также концептуализирует понятия «интенциальность» и «интенционность», «внутренний мир произведения» и «художественный мир произведения», которые долгое время считались терминологическими синонимами.

В работе произведен комплексный анализ интенциональных актов персонажей драматической исторической хроники В. Шекспира «Ричард III», а также выделены авторские стратегии интенционального сотворения внутреннего мира этого произведения. Анализ сценических и кинематографических производных креативных проекций подтверждает широкий рецептивный потенциал пьесы.

Ключевые слова: В. Шекспир, «Ричард III», драматическая историческая хроника, интенциональность, интенционность, художественный мир, внутренний мир, политемпоральный синтез.

SUMMARY

Korneliuk B. V. The fictional world of William Shakespeare's history "Richard III" and its intermedial projections in view of intentionality theory. – Manuscript.

Thesis for a Candidate of Philology degree in speciality 10.01.04 – Literature of foreign countries. – The Institute of Literature named after T.G. Shevchenko of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2014.

W. Shakespeare's "Richard III" is one of the most well-researched plays of the Bard. However, its poetic specifics and the receptive capacity have not yet been analyzed with the help of the intentionality theory. This methodology will help to reveal the reasons for the intensive intellectual and creative reception of Shakespeare's "Richard III".

There are several types of intentionality. The author's intentionality unfolds in the process of creating the text, which inherently contains hermeneutic intentions (the scope of information which is objectively present in the text and needs to be decoded by recipients) and receptive-phenomenological intentions (the excerpts of text that invite recipients to creative cooperation with the author). Being

endowed with the fictional consciousness characters also have intentionality which can be re-actualized while rereading the text. The analysis of character's intentionality helps to expose their implicit evaluative verdicts. The intentionality of recipients of a certain text includes perception of the author's messages and constructing on its basis the individually marked creative phenomenon – fictional world of a literary work. It is possible to distinguish the intentionality of a proactive recipient who perceives a text in order to create a derivative creative projection of it (a theatre production, a screen-version or a translation).

The analysis of intentionality of Shakespeare's Richard III reveals that this character has a polyidentity nature. In the play the protagonist acts in several hypostases: soldier, villain, actor and tyrant. Gloucester's acting diversity, his masterful strategic planning and dark sense of humour make him a likeable character despite the immorality of his actions. The eventual demise of the protagonist happens due to the internal conflict of his multiple hypostases.

W. Shakespeare's "Richard III" possesses powerful receptive-phenomenological intentions and thus opens a broad perspective of interpretation. The receptive capacities of this history are revealed through the analysis of its theatre productions and screen versions. The fictional universe of the Bard's play is rather flexible and it allows proactive recipients to create multiple renditions of the protagonist (Richard as a tyrant, an insane person, a jester, an intellectual) and to change the temporal coordinates of the play (from modernizing to mixing different time spans).

The screen-version of Shakespeare's "Richard III" directed by R. Loncraine poses an example of polytemporal synthesis – it fuses several time spans (Middle ages, Renaissance, the 30s of the XX century and present-day reality) proving the thematic and artistic versatility of this play of the Bard.

Key-words: W. Shakespeare, "Richard III", history, intentionality, fictional world, inner world, theatre production, screen-version, polytemporal synthesis.